

ASORKD

ASOCIACE SDRUŽENÍ PRO OCHRANU A ROZVOJ KULTURNÍHO DĚDICTVÍ ČR

The Association for the Conservation and Development of the Cultural Heritage in the Czech Republic

Karolíny Světlé 5, 110 00 Praha 1, Tel.: +420 371 595 624; GSM: +420 777 183 077, +420 737 939 104, +420 736 181 289

Josef Koutecký, prof., MUDr., DrSc.

U Jana Krause: 1url.cz/Vtsla

Přednáška na vysoké škole: 1url.cz/htsl3

FENOMÉN DOTYKU (NEJEN V MEDICÍNĚ)

Na samém počátku úvahy o dotyku považuji za nezbytné připomenout, že bez podnětu pana profesora Ivo Jiráska bych se k ní neodhodlal. Letos 11. května mi pan profesor poslal výzvu, ze které zkráceně cituji: „*Po Vašem vystoupení na konferenci připravované Allanem Gintelem na Lipnici, i po velkém ohlasu v Olomouci sbírám odvahu zeptat se Vás na možnost jednorázové spolupráce. Jde mi o Vaše slova – Stejně tak velký, až spirituální význam má v medicíně i dotyk... Považoval bych za velkou čest, kdybyste byl ochoten s námi jednorázově spolupracovat... Děkuji za naději, že se redakce bude moci těšit z případné akceptace Vašeho autorského zapojení.*“

Výzva mě pochopitelně zaujala. Ne pro lichotivé ocenění mých dvou přednášek (*Je možná renesance renesance?* v Lipnici a *Chemie života* na Přírodovědecké fakultě v Olomouci), ale proto, že pana profesora upoutala právě ona věta. Je to pro mne jednak potvrzením, že vyřčené slovo dokáže vnímavě jedince oslovit, jednak nabídnutou příležitostí.

Zvažoval jsem, jestli si mohu na podaný úkol troufnout. Nejsem ani filosof, ani psycholog, mohu se opírat jen o dlouhá desetiletí vlastní lékařské praxe a o životní zkušenosti. Rozmýšlení vyvolalo v mé mysli řetěz asociací. To, že jsem povýšil tělesný dotyk jeho spirituálním významem mi nestačilo. Uvědomil jsem si, že dotyk přesahuje svojí podstatou a svým dopadem jeho význam v medicíně, že je základním vyjádřením vztahů každého jedince, nejen nemocného. Všemi svými smysly se neustále někoho nebo něčeho dotýkáme nebo jsme někým či něčím dotýkáni.

V podstatě to zaznělo v mé tehdejší přednášce v širším kontextu věty, která zaujala profesora Jiráka: „*Moderní medicína má k dispozici mnoho způsobů komunikace prostřednictvím všemožných přístrojů, ale společně s jejich nárůstem se vytrácejí vztahy. A právě ty má zajistit mravní a spirituální postoj k nemocným. V mém pojetí ho mohou zajistit tři základní okolnosti: empatie, slovo a dotyk. Lékař, který nesoucí s pacientem, nemůže být dobrým lékařem. Význam slova není třeba obhajovat. Jeho neobyčejný význam je nezpochybnitelný. Obsahem i formou. Ale právě tak velký, a po mém soudu spirituální význam, má v medicíně dotyk. Už od dávných časů.*“

Běžně vnímaný význam slova dotyk je z tohoto pohledu nedostatečný. Jeho dopad na charakter ži-

vota je daleko širší. Proto jsem začal uvažovat o dotyku jako fenoménu, tj. z filosofického pohledu o předmětu veškerého smyslového vnímání a jím získávaných zkušeností. Dotyk předpokládá vždy dvojici. Někdy dva subjekty, jindy subjekt a objekt. Dotyk je smysly vnímaný pocit přenesený do vědomí. Může být příjemný i trpký. Jeho význam v medicíně je umocněný.

Stojí za připomínku, že v medicíně je zásadní rozdíl mezi dotykem a pohmatem. Základem výuky klinických oborů je anamnéza a tzv. fyzikální vyšetření – pohled, poklep, pohmat a poslech, ev. vyšetření čichem a chutí. (Chuť potu dítěte nemocného cystickou fibrózou je slaná – medicí jsou využíváni při podezření na ni políbit dítě na čelo.) Fyzikální vyšetření je tedy vyšetřením všemi lékařovými smysly, včetně hmatu. Pohmat je ovšem něčím naprosto jiným než dotyk. Prostor dotyku významně přesahuje účel klinického vyšetření. Lékař se má nemocného, ale i jeho blízkých dotýkat i mimo vyšetření a léčebné úkony, tedy ve chvílích, kdy se ho nedotýká fyzicky, v čase jeho (a jejich) obav, strachu, úzkosti a utrpení. Takový dotyk, ať s dotykem či bez dotyku, má pro nemocného spirituální význam. Takový jsem měl při svých přednáškách na mysli.

Vzpomínám si, jak mi v dětství „můj“ pan doktor voněl, když mi přiložil ucho a navoněnou tvář na hrudník. Vím o pocitech, které jsem prožíval, když se ke mně moji malí pacienti natahovali, když jsem je vzal do náruče a jak mě objímali. Vím o vděčnosti mých nejbližších, když zle stonali a lékař je vzal za ruku a rozprávěl s nimi. A také vím, jaké to je, když jsem byl sám, vážně nemocen, na „druhém břehu“ onoho choulostivého vztahu lékař – pacient a byl jsem dotýkán. Nejen rukou a nejen lékařem.

Charakter dotyku, o kterém uvažuji, vyjádřil kdysi výstižně chirurg profesor Arnold Jirásek: „*Nemohu se ubránit přesvědčení, že jsou ruce, které v ráně působí dobře, a takové, které tam dělají zle. Když si připomínám první, vždycky se mi vynoří ruce, které v pravém slova smyslu běží lehce ranou, jako by se jí nedotýkaly a když myslím na druhé, jde mi na mysl, že jsou lidé, v jejichž rukou květiny brzy vadnou.*“

Sentence profesora Jirásky symbolizuje příměrem „rukou lehce běžících ranou“ nejen dokonalou techniku, ale i mravní, až spirituální dimenzi dotyku, zatímco poukazem na „ruce lidí, v nichž květiny brzy vadnou“ odkazuje na dotyk, který nese zmar. Příklad dotyku rukou je ovšem možné zevšeobecnit, protože ostatních forem dotyků – somatických, psychických a spirituálních je mnoho, a zdaleka se netýkají jen chirurgů, lékařů vůbec, ale každého člověka.

V běžném životě je velká část vztahů vyjádřena dotykem. Od prvních chvil po narození mezi dítětem a matkou, přes pohlazení a náruč rodičů, podání ruky při setkání a při stisku ruky stvrzujícím slib v dospělosti (býval závazkem platným víc než současná notářská smlouva), objetí a polibek milenců, manželů a starců a tak dál a dál až po dotyk zatlačující oči zemřelého. Nejsou to však jen ruce, které se dotýkají. Dotýkat se je možné i jinými částmi těla. Vzpomeňte na Rostandova Cyrana z Bergeracu:

*V jádru svém co políbení jest?
Kus přísahy je v tom a určitější zvěst
a vlídné přiznání, jež v lásce přijde vhod,
a v slově milovat růžový na i bod,
to sladké tajemství rtům dáno místo uchu,*

*to věčnosti je mžik ve včelky ztajen ruchu,
to přijímání je, jež po květině chutná,
to duše azyl je, kde odpočine smutná
a družku čekajíc, si sedne na rtů kraj!
Polibek je pamlsek, je báj...*

Při takovém dotyku převyšuje jeho psychický a spirituální dopad službu fyzikální (tělesnou). Takový dotyk probouzí, rozsvěcuje, konejší, zklidňuje a posiluje. Ovšem dotyky nejsou jen láskyplné. Jsou i dotyky chladné, lhostejné, bezcitné a dotyky smrtící. Dotyk je sdělením. Může navodit pocit blaha i zamrazit. Může být „dotykem kouzelného proutku“, ale právě tak se nás může „dotknout smrt“.

Zatím se moje úvaha nese v rovině dotyku člověka s člověkem. Šíře dotyků je však neomezená. Dotýkáme se všeho živého i neživého a vším živým i neživým jsme dotýkáni. A všechny ty dotyky mohou (ale u necitlivého jedince nemusí) působit na psychiku. Ze všeho živého dominuje příklad dotyku zvířat. Platí-li známé „pes je nejlepším přítelem člověka“, není to proto, že se psa dotýkáme, že ho hladíme a že on se k nám lísá. Není to o „zevním“ vztahu člověka a zvířete. Je to o vztahu

vnitřním, a ten může mít i význam spirituální. Známe osamělé starce, kterým zůstal „jen“ jejich pes. Jaký rozsah má takové „jen“? Ostatně mám pro své přesvědčení doklad v poezii. V básni *Září* ze sbírky *Měsíce* Karel Toman veršuje:

*Můj bratr dooral a vypřáh' koně.
A jak se stmívá,
věrnému druhu hlavu do hřívý
položil tiše, pohladil mu šíji
a zaposlouchal se, co mluví kraj.*

Kolik dotyků je v krátké sloce básně! Dotyk čela, ruky, ale i dotyk světla a kraje. A básník pokračuje: „*Zní zvony z dálky... Duch země zpívá...*“ Dotyk zvuku a dotyk ducha. Je možné tlumočit dotyk působivěji?

Právě tak rádi se dotýkáme i ostatních krás přírody – květů, kapradin a mechů, listů, stromů a hladíme kameny a skály. A všemohoucí přírodou jsme dotýkáni – vánkem, větrem, kapkami deště, sněhovými vločkami, vodami a slunečními paprsky. Jak by bylo možné obejít se bez všech těch dotyků, které bez rozdílu všechny mají pro vnímavé jedince význam spirituální.

Stejný dopad má i dotyk předmětů. Dítě se s láskou dotýká hraček, řemeslník svého náradí, hudebník strun nebo kláves, malíř štětce a sportovec svého náčiní. Osobní, rukou psaný dopis pramení v myšlence, která se dotykem pera dotýká papíru dotýkaného rukou. Takový dopis je pro mne projevem důvěrného vztahu. I sběratelé se dotýkají předmětů své vášně. Nemusí to být starožitnosti, dotýkáme se předmětů osobní minulosti, těch, kterých se dotýkali naši nejbližší. Dotyk s nimi, nejen rukou, vzbuzuje dotyky vnímané ostatními smysly. A tu mi znovu pomáhá k důkazu mého přesvědčení o spirituálním významu dotyku báseň, tentokrát Jeana-Arthura Rimbauda Skříň:

*To je ta stará skříň s vyřezanými pásy,
má velmi dobrácké a milé vzezření,
je pootevřená a čpí jak staré časy,
když lije do stínu své vonné koření.

Je plna směsice, dělí se na přihrádky,
jež voní příjemně a okouzlují zrak,
nad svazkem kraječek jsou babiččiny šátky,
na nichž se třepotá namalovaný pták.

Člověk tam objeví kadeře bílých vlasů,
portréty, uschlý květ a zbytky polních klasů
s vůní, jež mísí se s vůněmi ovoce.

Ty skříni z dávných dob, co vše se v tobě beře!
Znáš tisíc pohádek a kvílíš divoče,
když otvírají se tvé velké černé dveře.*

A znovu asociace. Tentokrát se zvukem. Dotýká se nás, mezi všemi ostatními, které z básně doslova padají, tónem a barvou hlasu. Stejně jako slova, možná více, se nitra dotýká melodie, hudba. Ono dotýkání bez dotyku. Snad až příliš drsně nás o tom přesvědčuje William Shakespeare v *Kupci benátském*:

*Kdo nemá hudby v sobě a není dojat libým souzvukem,
je schopen zrady, lsti a loupeže;
vzruch jeho duše těžký je jak noc a city temné jako peklo.
Ať nikdo takovým lidem nevěří...*

Hudba nás provází celý život, při všech možných situacích a já bych to nedokázal vyjádřit lépe než mnou už citovaný profesor Arnold Jirásek: „*Hudba naléhá jít za pravdou, přátelstvím, láskou, dobrotou a spravedlností. Vždyť hudba je zamýšlením nad životem a smrtí, nad lidským údělem, nad smyslem našeho počínání, nad věčnou touhou po štěstí a snahou proměnit svět ve svět lepší. Umoc-*

ňuje důvěru a víru v člověka, spojuje lidi velmi vzdálené, harmonizuje svět. Hudba nás vrací do dětství a dospívání, dává nám vzpomínat, mluví v zamilovanosti i v loučení, pomáhá překonat životní krize a násobí jasný životní pocit. Bez hudby se nedá žít, den bez ní je chudší.“

Mimochodem k potvrzení významu hudby v zamilovanosti mi přispěl Jaroslav Seifert dvěma slokami z Mozarta v Praze:

*Addio, krásný plameni!
Nápěv se lehce dotkl čela
a ta, již patřil, zamlčela
to, co je k nevyslovení.*

*Nerozsvěcejte! Při setmění
slova se nezdají tak smělá.
Addio, krásný plameni,
nápěv se lehce dotkl čela.*

Zdůraznil-li jsem na počátku, že spirituální význam slova není třeba obhajovat, pomímám je s připomínkou, že slovo se také dotýká, obsahem i formou. Slovo dovede potěšit, povznést, utěšit i zničit. Stejně jako neurvalý dotyk ruky se dotkne křivé slovo.

Pominout ovšem nelze dotyk pro běh života zásadní – dotyk času. Jeho plynutí je nekonečné a není možné s ním smlouvat. Dotýká se všech a všeho, jak hlásí starozákonní Kazatel (3,1-8).

*Všechno má určenou chvíli
a veškeré dění pod nebem svůj čas:
Je čas rození i čas umírání,
čas sázet i čas trhat;
je čas zabíjet i čas léčit,
čas bořit i čas budovat;
je čas plakat i čas smát se,
čas truchlit i čas poskakovat;
je čas kameny rozhazovat i čas kameny sbírat,
čas objímat i čas objímání zanechat;
je čas hledat i čas ztrácet,
čas opatrovat i čas odhazovat;
je čas roztrhávat i čas sešívát,
čas mlčet i čas mluvit;
je čas milovat a čas nenávidět,
čas boje i čas pokoje.*

Empatie, slovo a dotyk byly základními principy mé medicínské praxe. Byla náročná. Když jsem před půl stoletím začal v tehdejší Československu stavět „z ničeho“ do té doby neexistující obor dětské onkologie, umíralo 97 procent nádorem nemocných dětí. Nebyl jsem mezi nimi, ale žil jsem s nimi a s jejich nešťastnými rodiči. Bez spirituálního vnímání tří zmíněných principů bych to nedokázal.

O takový přístup k pacientům jsem usiloval. Přijměte, prosím, jeden z dokladů mé snahy a neberte ho jinak, než jako příklad. Nedávno jsem dostal dopis, je datovaný 2. května minulého roku. Napsala mi ho bývalá pacientka. Dovolte mi z něho citovat: „*Letos je to už 30 let ,k dobru‘, které díky Vám mám. Myslím, že my všichni, kteří jsme prošli ,onkolou‘ v Motole a Vašima rukama, nemůžeme dost dobře slovy vyjádřit vděk, úctu a pokoru za to, že jste inicioval vznik ,naší‘ dětské onkologie. Věřte, že jsem se ve svém životě setkala s velkou škálou lékařů z různých oborů, ale na Vás se nedá nikdy zapomenout! Protože byla-li vizita s Vaší účastí, vstoupila do pokoje laskavost a především optimismus a naděje, že všechno přebolí... A přebolo, zůstaly sice jizvy a třeba různé následky, ale co je to proti pocitu, že žiju... Díky Vám.“*

Léčebné výsledky se neuvěřitelně zlepšily. Přežívá 83 procent léčených. Nejen 17 procent umírajících, ale i všichni vyléčení si zaslouží empatii, slovo a dotyk s jejich spirituálním vyzněním. Věřte,

že vůbec nezáleží na tom, jestli je těžce nemocný nebo umírající jedinec věřícím (ostatně mnoho z nich a jejich příbuzných se v nouzi obrací k Bohu a hledají u něho pomoc – znám to dobře z vlastní zkušenosti). I nevěřící potřebuje podporu k tomu, aby našel v hraniční situaci života vnitřní vyrovnání. Lékař by při takové podpoře měl být jedním z hlavních pomocníků. Někdy zůstává jediným.

Se stejnými principy jsem se snažil a snažím klopýtát i ostatním svým životem. Dotýkám se. Ve výzvě pana profesora Ivo Jiráska stálo: „*Považoval bych za velikou čest, kdybyste byl ochoten...*“ Vnímám to opačně. Čest napsat tuto úvahu, spíše vyznání, je na mé straně. Ostatně i to je o dotyku a jeho spirituálním významu.

Za hodný zmínky považuji ještě jeden pohled na spirituální význam dotyku v mnou uvažovaném širším pojetí. Tak, jak jsme neustále dotýkáni a neustále se dotýkáme, jsme vystaveni i ztrátám dotyků. Říkává se tomu izolace. Život každého z nás je sledem izolací – od lidí, od míst, zvířat, věcí až po izolace od idejí. Izolace, tedy ztráty dotyků nás provází od narození do smrti. Izolací je už narození (izolace od matčina těla), odstavení od prsu, ztráta členů rodiny, spolužáků, přátel, nejrůznějších míst (dům, město, škola, zaměstnání), zálib, nejrůznějších aktivit, ale také porušení slibu, slova, zrada, ale i mnoha dalších dotyků. Izolace, ony negativní dotyky, utváří naše charaktery, jimi rosteme, sílíme, nebo naopak slábneme. Konečnou izolací je umírání o samotě, bez dotyků. Náročnost izolací je různá, liší se jejich dopad, ale izolace umírání provázená samotou, opuštění druhými, s pocitem, že „v tom zůstávám sám“, je izolací nejhorší. Nikdy bychom ji neměli, nejen v medicíně, připustit. Cestou, často jedinou, je k tomu dotyk.

* *